

Ключевые слова: досуг, подростки, воспитание, культурно-досуговая деятельность, социализация, социально-педагогическая работа.

Konoshenko S. The Educational Potential of Leisure Activities in Socio-pedagogical Work With Teenagers

The article cultural and leisure activities revealed as a specialized subsystem spiritually-cultural society, functionally uniting the social institutions designed to disseminate the spiritual and cultural values, encourage active and creative development of people in the leisure industry to form of a harmoniously developed, creative, active person. We have that leisure is a field of educational impact on children and adolescents. The author argues that leisure is not only aimed at the organization of cultural activities and development of creative abilities, but also on the national education of the younger generation. National education requires updating the content of leisure activities, improvement of training of teachers who work in institutions of leisure time, increase of their professional qualification. Despite the objectives of the national education and educational opportunities of leisure, the role of Ukrainian folk pedagogy in working with adolescents in leisure activities.

The author substantiates the significant educational potential of pedagogically organized leisure as a sphere of socialization and inculturation of the personality and means of formation of spiritual culture, cultural needs, tastes, feelings and preferences of teenagers.

Key words: leisure, teens, education, cultural and leisure activities, socialization, socio-pedagogical work.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Омельченко С. О.

УДК 37.034

Н. Б. Ларіонова

СЕКСУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Гуманістична парадигма освіти передбачає допомогу дитині в її саморозвитку і духовному сходженні, формуванні здатності до життєтворчості, ефективної самореалізації в усіх галузях людського буття. До таких галузей, беззаперечно, відноситься і сексуальна сфера людини, що вимагає організації відповідного напряму виховання.

Актуалізує це завдання й наявність ряду негативних явищ у цій сфері. У зв'язку із випередженням фізіологічного дозрівання у порівнянні з психологічним і соціальним діти все частіше стають об'єктом сексуального розбещення, гвалтування, експлуатації і суб'єктом безвідповідальної сексуальної поведінки з відповідними наслідками – деструктивні мотиви сексуального дебюту, нерозбірливість у статевих стосунках, незахищений секс, розповсюдження ВІЛ-інфекції, венеричних захворювань і статевих інфекцій, вагітність і аборти неповнолітніх, відмова від новонароджених дітей тощо.

У зв'язку із цим нагальною потребою є вивчення загальних закономірностей і особливостей сексуального розвитку дитини.

Різні аспекти сексуального розвитку людини взагалі й дитини зокрема знайшли відображення в роботах З. Фрейда, Е. Еріксона, С. Агаркова, В. Авраменкової, П. Блонського, Г. Васильченка, Л. Виготського, М. Вовканич, Д. Ісаєва, Ю. Кашпура, Є. Кащенко, В. Кагана, І. Кона, Г. Лагонди, П. Плахтія, Л. Щеглова та ін.

У той же час вивчення сексуального розвитку дитини в педагогічній площині залишається недостатнім.

Мета нашої статті – аналіз сексуального розвитку дитини як психолого-педагогічної проблеми.

Почнемо з аналізу поняття «сексуальний розвиток».

Велика психологічна енциклопедія визначає сексуальний розвиток як поетапний процес формування розвиненої сексуальності [1].

Аналогічний зміст в розуміння даного поняття вкладають С. Агарков і Є. Кащенко і характеризують його як онтогенез сексуальності [2].

Термін онтогенез (від грец. *Ontos* – суще і *genesis* – народження, походження) введений німецьким біологом Е. Геккелем в 1866 році і означає індивідуальний розвиток організму від моменту його зачаття до смерті [3]. Відповідно, уживання такої трактовки сексуального розвитку акцентує не тільки індивідуальні особливості даного процесу, але й його тривалість.

У той же час наведені дефініції носять незавершений характер, отже для виділення сутнісних характеристик сексуального розвитку необхідний аналіз поняття «сексуальність».

Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначають сексуальність як стрижневий аспект людського буття протягом усього життя, що включає стать, гендерні ідентичності та ролі, сексуальну орієнтацію, еротизм, задоволення, інтимність і репродукцію [4, с. 375].

О. Люлько розуміє сексуальність як характеристику сексуального потягу, сексуальних реакцій, сексуальної активності тощо, яка проявляється в бажанні та вмінні жити статевим життям відповідно до умов суспільства [5].

С. Агарков пропонує розглядати сексуальність як комплексну характеристику сукупності психофізіологічних і психосоціальних процесів, які прямо або опосередковано мають відношення до статевого життя [2].

З точки зору Г. Лагонди сексуальність – це функціональна система анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей індивіда, що визначають можливості і особливості його статевого життя (гендерних відносин) [6, с. 52].

П. Блонський, використовуючи поняття «сексуальність», не пропонує його дефініції, але виділяє сутнісні характеристики, чітко розрізняючи внутрішні (переживання, почуття, думки, бажання) і зовнішні (вчинки) прояви [7, с. 17].

Близькою за змістом до позиції П. Блонського є визначення сексуальності, запропоноване Г. Дерягіним, який розуміє під сексуальністю сукупність біологічних, психофізіологічних, душевних і емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу [8, с. 89].

З нашої точки зору дана дефініція є найбільш вдалою.

По-перше, вона віддзеркалює ієрархічно складну структуру сексуальності, по-друге виділяє той її аспект, який піддається психолого-педагогічному впливу, по-третє показує, що сексуальний розвиток є органічною складовою загального розвитку особистості.

Якщо біологічні і психофізіологічні реакції формуються як такі, що мають інстинктивну природу, то решта складових формується і розвивається в результаті виховання і самовиховання.

Зокрема, в теорії мотивації емоції трактуються як психічне відображення у свідомості людини відношення результатів діяльності до її мотиву, яке протікає у формі безпосереднього пристрасного переживання, а також визнається їх здатність регулювати діяльність відповідно до передбачуваних обставин. Як і всі ідеаторні явища, емоції можуть узагальнюватися, а також засвоюватися особистістю в процесі її комунікації з іншими людьми [9].

Душевні переживання – наявність прагнень, бажань, які представляють в індивідуальній свідомості процес вибору суб'єктом мотивів і цілей його діяльності й тим самим сприяють усвідомленню ставлення особистості до подій в її житті [Там само].

Не всі форми зовнішньої активності людини є вчинком. Вчинок – це свідома дія, що оцінюється як акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджує себе як особистість у своєму ставленні до іншої людини, самої себе, групи або суспільства, до природи в цілому [Там само]. Сутнісними ознаками вчинку є цілеспрямованість дії, усвідомленість не тільки її мети, але й засобів здійснення, а також наслідків, за які особистість готова нести відповідальність.

З нашої точки зору саме ці складові обумовлюють стратегію формування нормальної сексуальності:

- перетворення індивіда з об'єкта сексуального виховання в суб'єкт власного сексуального розвитку, в суб'єкт сексуального самовиховання;

- перехід від зовнішнього контролю за проявами сексуальності до внутрішнього, до самоорганізації сексуальної поведінки;

- підпорядкування вітальної потреби в задоволенні статевого потягу, в основі якої лежать біологічні інстинкти, потребам більш високого порядку – в самоповазі, емоційній прив'язаності, любові до іншої людини.

Актуальність даних стратегічних завдань пов'язана з оцінкою науковцями (С. Агарков, Є. Кашенко, І. Кон, Г. Лагонда та ін.) сексуальності як важливого елементу не тільки особистого, але й суспільного життя і культури [2; 4; 6].

У той же час їх розв'язання неможливе без урахування сутнісних характеристик сексуального розвитку.

Аналіз останніх наукових робіт з проблеми сексуального розвитку (С. Агарков, Л. Акімова, С. Діденко, Є. Кашенко та ін.) [2; 10; 11] дозволяє визначити ряд сутнісних характеристик цього процесу:

- сексуальний розвиток є органічною часткою загального розвитку особистості;

- цей процес охоплює весь період біологічного існування індивіда – від зачаття до смерті;

- становлення сексуальності відбувається в тісній взаємодії біологічних, психічних і соціальних чинників;

- на сексуальний розвиток людини впливають як стихійні, так і цілеспрямовані фактори;

- сексуальний розвиток є синкретичною єдністю трьох складових:

- а)** соматосексуального – процес послідовних вікових змін: формування біологічної статі, дозрівання, зростання, зрілість, старіння, що відбивають фізіологічні та соматичні (тілесні) зміни в цілому й у статевій системі зокрема;

- б)** психосексуального – послідовні зміни у психіці людини в сфері сексуальних відносин (етапи формування статевої ідентичності й статевої самосвідомості, психосексуальних орієнтацій, статевого потягу);

- в)** соціосексуального – детермінований соціальними і культурними факторами процес статевої соціалізації індивіда, формування соціальної моделі поведінки, що включає в себе очікування і вимоги, адресовані суспільством людям чоловічої і жіночої біологічної статі (становлення гендерної ідентичності, формування й реалізація всього репертуару гендерних сценаріїв і гендерних ролей, шлюбних і позашлюбних стратегій, сімейних, репродуктивних і батьківських установок);

- загальним закономірностям сексуального розвитку властиві деякі основні характеристики:

а) фазність – на кожному етапі розрізняються фази навчання і реалізації;

б) відносне послаблення біологічної детермінації з кожним наступним етапом, що проявляється в більшій стабільності і меншому діапазоні орієнтовного пошуку на початку ранніх стадій. В динаміці формування окремих компонентів сексуальності (статева ідентичність, статевая роль, психосексуальні орієнтації) пошук поступово звужується і стає конкретним до завершення етапу;

в) наступність і взаємозв'язок етапів, яке виявляється в тому, що випадіння будь-якого етапу або фази спотворює перебіг наступних етапів (фаз) і в підсумку деформує сексуальність в цілому. При цьому можливі індивідуальні часові зрушення початку і завершення кожного етапу.

Аналіз наукової літератури (С. Агарков, Л. Акімова, Г. Васильченко, С. Діденко, Є. Кащенко, Г. Лагонда та ін.) дозволяє систематизувати основні завдання кожного етапу сексуального розвитку дитини [2; 4; 6; 10; 11].

В пренатальному періоді (від зачаття до народження) – це формування організму дитини в цілому, формування складових біологічної статі (генетичної, гонадної, гаметної, гормональної, морфологічної і церебральної), закладення основ фізичного здоров'я, психоемоційний і соціальний розвиток. Безумовно, переважна частка цих завдань стосується тілесного (соматосексуального) компоненту сексуальності і не піддається довільному контролю. Але людський фактор (правильна поведінка матері, дотримання нею здорового способу життя і гігієни вагітності) здійснює значний, а інколи вирішальний, вплив на фізичний розвиток дитини. Прийняття жінкою майбутньої дитини, її прихильність до неї, її теплі, позитивні емоції в спілкуванні з дитиною є для останньої першим досвідом інтимних стосунків, який активно переживається і запам'ятовується нею. Сьогодні доведено, що всі процеси пренатального розвитку дитини вирішальним чином детермінують її подальше статеве життя, визначають певні паттерни поведінки в гендерних відносинах.

Парапубертатний період (з 0-1 до 5-7 років) передбачає досягнення норми фізичного і репродуктивного розвитку, набуття навичок інтимної санітарії і гігієни; надбання досвіду теплих тілесних, зорових і вербальних контактів з близькими людьми, досвіду побудови вибіркової інтимної прив'язаності (любов і дружні стосунки, об'єктом яких виступають не тільки батьки і родичі), усвідомлення цінності близьких людей і необхідності піклування про них; набуття уявлень про основні відмінності статей (у тому числі в процесі сексуальних ігор), про дітонародження (зв'язок між вагітністю жінки і появою на світ дитини); набуття первинної статевої ідентичності (самовизначення «Я – хлопчик», «Я – дівчинка»); формування позитивного «образу Я».

В препубертатному періоді (з 5-7 до 11-13 років) актуальним залишається завдання досягнення норми фізичного і репродуктивного

розвитку дитини, але домінантою стає опанування статевими (гендерними) ролями через активну взаємодію (спілкування і діяльність) з дітьми різних статей; розширення уявлень про відмінності статей, усвідомлення змісту гендерних стереотипів маскулінності й фемінінності; поглиблення змісту всіх компонентів (когнітивного, емоційного і поведінкового) гендерної (статевої) ідентичності, набутої на попередньому етапі.

Для пубертатного періоду (з 11-13 до 15-18 років) характерні наступні завдання: досягнення норми статевого дозрівання; формування статевого потягу; формування психосексуальної орієнтації; набуття вторинної статевої (гендерної) ідентичності, формування зрілої статевої самосвідомості; набуття досвіду побудови інтимних відносин з представниками протилежної статі (флірт, залицяння, кокетство, цілеспрямоване формування і підтримка власного іміджу як представника певної статі, прийняття відповідальних рішень щодо прояву сексуальної активності тощо); опанування механізмами самоконтролю в реалізації статевого потягу.

Таким чином, сутність сексуального розвитку як процесу полягає у формуванні сексуальності – сукупності біологічних, психофізіологічних, душевних і емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу.

Такі складові як емоції, переживання і вчинки представляють той аспект сексуальності, який піддається психолого-педагогічному впливу.

Виділення цих складових обумовлює стратегічний напрям формування нормальної сексуальності:

- перетворення індивіда з об'єкта сексуального виховання в суб'єкт власного сексуального розвитку, в суб'єкт сексуального самовиховання;
- перехід від зовнішнього контролю за проявами сексуальності до внутрішнього, до самоорганізації сексуальної поведінки;
- підпорядкування вітальної потреби в задоволенні статевого потягу, в основі якої лежать біологічні інстинкти, потребам більш високого порядку – в самоповазі, емоційній прив'язаності, любові до іншої людини.

Реалізація даної стратегії можлива тільки з урахуванням сутнісних характеристик сексуального розвитку взагалі й тих завдань, які становлять зміст конкретних етапів (пренатального, парапубертатного, препубертатного і пубертатного) сексуального розвитку дитини.

Список використаної літератури

1. Развитие сексуальное // Большая психологическая энциклопедия. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychology.academic.ru/2080/развитие_сексуальное
2. Агарков С. Т. Сексуальность от зачатия до смерти: онтогенез сексуальности / С. Т. Агарков, Е. А. Кашенко. – М., 2015. – 340 с.

- 3. Онтогенез** // Философская энциклопедия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4628/ОНТОГЕНЕЗ
- 4. Кон И. С.** Сексология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. С. Кон. – М: Академия, 2004. – 384 с.
- 5. Люлько А. В.** Справочник по сексологии, сексопатологии и андрологии / А. В. Люлько. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.medideal.ru/zlsexology/sexology-0990.shtml>
- 6. Лагонда Г. В.** Каким могло бы стать половое воспитание / Г. В. Лагонда // Народная асвета. – 2008. – № 6. – С. 52–58.
- 7. Блонский П. П.** Очерки детской сексуальности / Под ред. Э. Ю. Шурпе, В. Н. Скосырева; Гос. центр. науч.-исслед. ин-т охраны здоровья детей и подростков / П. П. Блонский. – Л.; М: Изд. центр. ин-та охраны здоровья детей и подростков, 1935. – 125 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elibr.gnpbu.ru/textpage/download/html/?bookhl&book=blonsky_ocherki-seksualnosti_1935
- 8. Сидоров П. И.** Сексуальное поведение и насилие / П. И. Сидоров, Г. Б. Дерягин. – М.: МЕДпресс-информ, 2007. – 272 с.
- 9. Психологический словарь.** – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=695>
- 10. Акімова Л. Н.** Психологія сексуальності / Л. Н. Акімова. – Одеса: СМІЛ, 2005. – 198 с.
- 11. Діденко С. В.** Психологія сексуальності / С. В. Діденко, О. С. Козлова. – К.: Либідь, 2009. – 403 с.

Ларіонова Н. Б. Сексуальний розвиток дитини як психолого-педагогічна проблема

У статті здійснено аналіз сексуального розвитку дитини як психолого-педагогічної проблеми. Виділені складові сексуальності (емоції, переживання і вчинки), які піддаються психолого-педагогічному впливу. Визначена стратегія формування нормальної сексуальності: перетворення індивіда з об'єкта сексуального виховання в суб'єкт власного сексуального розвитку, сексуального самовиховання; перехід від зовнішнього контролю за проявами сексуальності до внутрішнього, до самоорганізації сексуальної поведінки; підпорядкування вітальної потреби в задоволенні статевого потягу, в основі якої лежать біологічні інстинкти, потребам більш високого порядку – в самоповазі, емоційній прив'язаності, любові до іншої людини. Систематизовані сутнісні характеристики сексуального розвитку взагалі й ті завдання, які становлять зміст конкретних етапів (пренатального, парапубертатного, препубертатного і пубертатного) сексуального розвитку дитини, з урахуванням яких реалізується стратегія формування нормальної сексуальності.

Ключові слова: сексуальність, сексуальний розвиток дитини, сексуальне виховання.

Ларионова Н. Б. Сексуальное развитие ребенка как психолого-педагогическая проблема

В статье осуществлен анализ сексуального развития ребенка как психолого-педагогической проблемы. Выделены составляющие сексуальности (эмоции, переживания и поступки), которые поддаются психолого-педагогическому воздействию. Определена стратегия формирования нормальной сексуальности: превращение индивида из объекта сексуального воспитания в субъект собственного сексуального развития, сексуального самовоспитания; переход от внешнего контроля за проявлениями сексуальности к внутреннему, к самоорганизации сексуального поведения; подчинение витальной потребности в удовлетворении полового влечения, в основе которой лежат биологические инстинкты, потребностям более высокого порядка – в самоуважении, эмоциональной привязанности, любви к другому человеку. Систематизированы существенные характеристики сексуального развития вообще и те задачи, которые составляют содержание конкретных этапов (пренатального, парапубертатного, препубертатного и пубертатного) сексуального развития ребенка, с учетом которых реализуется стратегия формирования нормальной сексуальности.

Ключевые слова: сексуальность, сексуальное развитие ребенка, сексуальное воспитание.

Larionova N. Sexual Development of the Child as a Psychological and Pedagogical Problem

The article analyzes the sexual development of the child as a psychological and educational problems. Proved that the nature of sexual development as a process is the formation of sexuality – combination of biological, physiological, mental and emotional reactions, emotions and human behavior associated with the expression of pleasure and sexual desire. Dedicated components of sexuality (emotions, feelings and actions) that are exposed to psychological and pedagogical influence. Defined strategy formation of normal sexuality, converting the individual with the object of sexual education in the subject's own sexual development, sexual self; transition from external control over displays of sexuality to internal self to sexual behavior; subordination vital need to satisfy sexual desire, which is based on biological instincts, needs a higher order – in self-esteem, emotional attachment and love for the other person. Systematized essential characteristics of sexual development in general and the tasks that make up the content of specific stages (prenatal, parapubertal, prepubertal and pubertal) sexual development of the child, given that the strategy implemented by the formation of normal sexuality.

Key words: sexuality, sexual development of children, sexual education.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.